

Respect pentru români și românești

Redactare: Mihai-Dan Pavelescu

Tehnoredactare: Mariana Radu

Corecțură: Viorica Horga

Copertă: Luca Emil Cornel

Titlul original: *THE DEVILS' ALLIANCE. Hitler's Pact with Stalin, 1939–41*

Copyright © ROGER MOORHOUSE 2014

The Devil's Alliance: Hitler's Pact with Stalin, 1939–41

© 2019 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
editurii METEOR PRESS

Contact:

Tel./Fax: 021.222.83.80

E-mail: editura@meteорpress.ro

Distribuție la:

Tel./Fax: 021.222.83.80

E-mail: carte@meteорpress.ro

www.meteорpress.ro

ISBN 978-973-728-743-4

Descrierea CIP este disponibilă la Biblioteca Națională a României

Tipar: ARTPRINT

Email: office@artprint.ro

Roger Moorhouse

ALIANȚA DIAVOLILOR

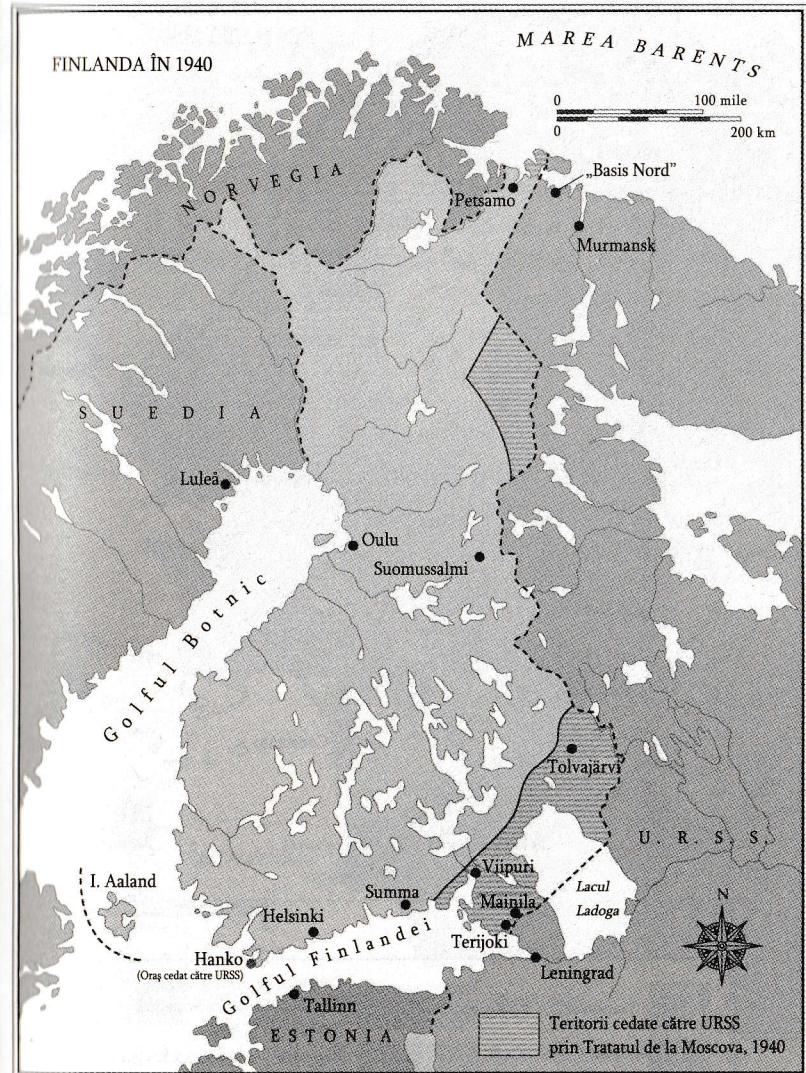
Pactul lui Hitler cu Stalin,
1939-1941

Traducere din limba engleză
de Mihai Manea

*Mamei mele
și amintirii dragi a tatălui meu*

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte de Mihai Manea</i>	7
<i>Nota autorului</i>	15
<i>Hărți</i>	16
<i>Cronologie</i>	23
<i>Lista ilustrațiilor</i>	27
<i>Mulțumiri</i>	29
<i>Introducere</i>	31
<i>Prolog • Întâlnire la frontiera păcii</i>	37
1 • Elixirul diavolului	45
2 • Uniți prin sânge	77
3 • Împărțirea prăzii	112
4 • Manevre complexe	151
5 • O peștere nemanierată și incertă	189
6 • Ungerea roților războiului	219
7 • Tovarășul „Cur-de-piatră” în bârlogul fiarei fasciste	254
8 • Călărind tigrul nazist	279
9 • Între hoți nu există onoare	320
<i>Epilog • Există viață după moarte</i>	359
<i>Anexă • Textul Pactului de neagresiune germano-sovietic</i>	370
<i>Note</i>	373
<i>Bibliografie</i>	415
<i>Index</i>	427

pactul germano-sovietic a avut o importanță profundă. El n-a fost nici pe departe un eveniment minor sau o simplă curiozitate și este vital pentru a înțelege nu numai cel de-al Doilea Război Mondial, ci și istoria europeană mai largă a secolului XX. Merită pe deplin să fie recuperat din notele de subsol și readus la locul său de drept în relatarea noastră colectivă a celui de-al Doilea Război Mondial în Europa. Nu pot decât să sper că această carte ar putea aduce o modestă contribuție la acel proces.

PROLOG

Întâlnire la frontieră păcii

Probabil că nu huruitul tancurilor i-a surprins pe cetățenii din Brest în dimineața aceea rece din septembrie 1939. Orașul lor din estul Poloniei fusese deja ocupat de trupele germane de aproape o săptămână, așa că se obișnuiseră resemnați cu hărmălaia comenziilor lătrate și a traficului militar. Mai degrabă, au fost șocați de vocile care însوțeau huruielile tancurilor. Nu erau intonațiile aspre și guturale ale germanei, ci rostogolirea legănată a unei limbi mai apropiate de a lor și care a fost imediat recunoscută: rusa.

Pentru unii locuitori ai Brestului, sosirea Armatei Roșii a fost văzută ca o eliberare. Mulți membri ai comunităților bielorusă și evreiască din oraș vedeau în Uniunea Sovietică protectorul lor față de naționalismul statului polonez pe care ei îl considerau intolerant. De aceea în unele suburbii din est a existat o atmosferă de sărbătoare, iar soldații care soseau au fost întâmpinați conform tradiției slave cu pâine și sare, în timp ce o fanfară intona imnul sovietic „Internăționala”¹. Alții au fost însă mai degrabă neliniștiți. Populația poloneză a orașului îndurase câteva săptămâni încinse, îngrijorându-se de situația militară, temându-se de sosirea trupelor germane sau de utilizarea gazelor toxice, ca și de posibilitatea ca vecinii bieloruși să se întoarcă împotriva lor. Unora li s-au redesăptat amintiri mai vechi ale teribilului război polono-sovietic din 1920-1921, sau ale deceniilor de ocupație rusească ce precedaseră anul 1914, cu doar o generație în urmă. Pentru ei, sosirea trupelor sovietice a fost un ecou al vremurilor întunecate și o prevestire de rău augur a zilelor ce aveau să urmeze.

Trupele sovietice au făcut prea puțin pentru a ușura tensiunile. Soldații, în general zdrențăroși și neîngrijiti, primiseră în mod evident ordin să nu interacționeze cu localnicii, deși se pare că unii nu au avut de ales decât să le ceară țăranilor hrana sau să le schimbe caii epuizați². Cu toate acestea, ei au fost uneori abordați

de către cei curajoși sau curioși. Unul dintre aceștia din urmă a fost bielorusul Svetozar Sinkevici, în vîrstă de cincisprezece ani, care inițial a fost entuziasmat de sosirea celor pe care i-a numit „poporul meu”. Deziluzia a urmat însă rapid: „Fețele le erau cenușii, nerase”, și-a reamintit el,

mantalele lungi și vestoanele scurte și matlasate păreau largi, iar fețele încălțărilor erau făcute din prelată. M-am apropiat de un camion și am încercat să vorbesc cu soldații, însă toți au tăcut, ferindu-și privirile. În cele din urmă, unul dintre ei, cu chipiu și o stea pe mâneacă, a spus că partidul a trimis Armata Roșie să ne elibereze de moșterii și de capitaliștii polonezi. Am rămas perplex.³

Mulți din Brest i-au împărtășit probabil confuzia. Cel puțin din punct de vedere istoric, orașul era obișnuit cu năvăliri violente ale lumii exterioare. În cei 900 de ani trecuți de la întemeierea sa, fusese în mod repetat disputat de polonezi, mongoli, ruși, suedezi și cavalerii teutoni. Chiar și în timpurile recente avusesese parte de tulburări considerabile. În 1915, rușii abandonașeră orașul germanilor, a căror ocupație durase până la sfârșitul Primului Război Mondial. Apoi, odată cu prăbușirea Imperiului Rus în 1917, orașul ajunsese pentru prima dată pe prima pagină a ziarelor din toată lumea, deoarece, sub numele „Brest-Litovsk”, găzduise în martie 1918 tratativele germano-sovietice și semnarea tratatului de pace dintre cele două țări care avea să-i poarte numele.

În 1939, însă, evenimentele se succedaseră cu o rapiditate de neînchipuit pentru generația anterioară. Departe de încremenirea de durată, fără ieșire, din Primul Război Mondial, campania poloneză din 1939 fusese martora unei revoluții în tactica militară. Deși urma să se dezvolte organic, și încă nu-și câștigase statutul de doctrină militară oficială, *blitzkrieg*-ul, cu vârfuri de lance formate din blindate rapide care pătrundeau adânc în spatele inamicului pentru a-i distruge liniile defensive, a vestit o eră nouă în gândirea tactică. Așa că, deși aflat departe în estul Poloniei, Brest s-a pomenit rapid în centrul atenției germanilor, în primul rând datorită formidabilei fortărețe din secolul al XIX-lea de la marginea sa din

vest, care putea servi ca punct important de apărare pentru forțele poloneze greu încercate⁴. Viteza înaintării germanilor fusese atât de mare, încât atunci când trupele lor au apărut în fața Brestului pe 13 septembrie, la nici două săptămâni după începerea invaziei, unii locuitori ai orașului au crezut că soldații erau parașutiști, desantați în spatele liniilor poloneze⁵.

Confuzia continua să fie la ordinea zilei când Armata Roșie a intrat în oraș cinci zile mai târziu. Cu excepția acelor cetăteni care s-au grăbit să-i salute pe sovietici ca eliberatori, alții au sperat cu fervore că Armata Roșie venea să-i ajute împotriva germanilor invadatori, o ficțiune care fusese propagată în mod evident de elemente ale armatei poloneze⁶. Cu toate acestea, declarațiile oficiale ale autorităților sovietice – care fuseseră traduse în poloneză de comandamentul local al Wehrmachtului, într-un exemplu clar de colaborare între cele două state – aveau să anuleze toate speranțele respective, anunțând categoric că invazia Armatei Roșii nu era altceva decât rezultatul presupusului colaps militar și politic al Poloniei și avea exclusiv intenția de a-i proteja pe ucrainenii și bielorușii care trăiau acolo⁷. Departe de a se grăbi să înfrunte Wehrmachtul invadator, soldații sovietici – care se deplasau în camioane sau ținându-se de părțile laterale ale tancurilor – se îndreptau spre vest prin oraș pentru a-i saluta pe omologii lor germani.

Spre sfârșitul dimineții de 18 septembrie au fost stabilite primele contacte. În tot orașul, soldații germani și sovietici au început să fraternizeze: verdele-măsliniu a întâlnit „gri-verzuil” – avangarda revoluției comuniste a lui Stalin a ajuns în fața Wehrmachtului lui Hitler. Precauți la început, conștienți de relațiile lor tensionate anterior, cele două tabere au făcut schimb de rații alimentare și au comunicat pe cât de bine au putut prin limbajul semnelor și bunăvoieță. O apropiere usoară a fost împărtirea de țigări: *papiroși*, țigările grosolane, rulate manual ale sovieticilor, erau schimbate pentru articole fabricate în Germania, mult apreciate de soldații Armatei Roșii. Tancurile și mașinile blindate au fost vizitate și inspectate, iar ambele părți au spus de fiecare dată că „ale noastre sunt mai bune”. În ciuda deosebirilor ideologice, zâmbetele din ziua aceea par să fi fost autentice. Un martor ocular și-a reamintit

că a văzut soldați germani pe un trotuar al străzii salutându-și omologii sovietici de pe trotuarul opus cu cuvintele:

— Comuniști! Buni!⁸

Au fost stabilite și contacte la niveluri mai înalte. La ora 10.30, un Tânăr ofițer sovietic a sosit într-o mașină blindată la Cartierul General german din oraș. Potrivit consemnărilor germane contemporane, discuțiile ce au urmat au fost „prietenioase” și preocupate în principal de stabilirea unei linii de demarcație între forțele sovietice și cele germane.⁹ Comandantul german local, generalul Heinz Guderian, a fost mai puțin entuziașt. El avusese parte de zile grele, pierzându-și aghiotantul, locotenent-colonelul Robert Braubach, care fusese împușcat de un lunetist polonez – o „pierdere dureroasă” –, și fiind apoi obligat să-l ajute pe episcopul Danzigului, Edward O'Rourke, care se trezise în zona de război și nu dorise să cadă în mâinile sovieticilor. Drept urmare, s-a simțit frustrat că termenul limită convenit pentru o retragere germană din Brest, numai 48 de ore, nu le asigura oamenilor săi timp suficient pentru a-și evacua răniții sau a-și recupera vehiculele avariate¹⁰. Cu toate acestea, ofițerului sovietic i s-a servit prânzul și s-a ajuns la o întrelegere conform căreia predarea oficială a orașului către sovietici urma să aibă loc în după-amiaza zilei de 22 septembrie.

În dimineață predării, pregătirile s-au desfășurat fără probleme. Conform acordului, forțele sovietice au preluat controlul orașului și al fortăreței sale, începând cu 8.00. Două ore mai târziu, o comisie mixtă s-a întîlnit pentru a clarifica eventualele confuzii sau fricțiuni rămase. Curând după aceea, Guderian s-a întîlnit cu omologul său sovietic, generalul de brigadă Semion Krivoșein, comandantul Brigăzii 29 Tancuri Ușoare. Comunist înclocat și evreu, Krivoșein era un bărbat scund, vânjos, care afișa o mustață tunsă scurt ca a lui Hitler. Ca și Guderian, era un pionier al folosirii tancurilor; este de altfel posibil ca ei doi să se fi cunoscut din perioada petrecută în școala de tancuri Kama din Kazan în anii 1920, în timpul unei înfloriri anterioare a colaborării germano-sovietice. Vorbind în franceză, el și Guderian au discutat despre organizarea unei parade militare comune care să marcheze predarea oficială a orașului în mâinile sovieticilor. Cu toate că era prea puțin atras de acest lucru, declarând că oamenii lui erau obosiți după lungul lor

marș spre vest¹¹, Krivoșein a acceptat totuși ca două unități să ia parte la o paradă a forțelor Wehrmachtului și Armatei Roșii în după-amiaza aceea.

La ora 16.00, cei doi generali s-au reîntâlnit pe un podium mic de lemn, care fusese construit în grabă în fața intrării principale a fostului comandament german, clădirea administrației regionale de pe strada Uniunea de la Lublin. Stând în fața drapelului german *Kriegsflagge* cu svastică, Guderian zâmbea larg, arătând superb în mantaua cu căptușeală roșie și cizmele din piele neagră. Alături, Krivoșein era îmbrăcat similar, în manta din piele cu centiron și cizme din piele, pentru a-l feri de frigul toamnei.

Înconjurându-i pe cei doi, dincolo de un grup de ofițeri superioiri germani, o mulțime eterogenă de soldați din Wehrmacht și Armata Roșie se îngheșua pe traseul paradei, pâlcuri de gri german amestecându-se cu mantalele din piele neagră ale ofițerilor sovietici, măsliniul-cenușiu al infanteriștilor și combinezoanele negre ale tanchiștilor. Dincolo de ei, civilii mărgineau laturile străzii. Printre ei s-a numărat Raisa Širniuk, de douăzeci de ani, care și-a reamintit cum se răspândise vestea despre paradă: „N-a existat niciun anunț oficial, dar fabrica de zvonuri lucrase bine și în dimineață aceea toată lumea din oraș știa deja că trupele vor mărsăluie pe acolo”¹². Conform unei relatările germane, mulțimea a fost entuziaștă și alcătuită în principal din membri ai comunităților non-poloneze din Brest – bieloruși și evrei – care au salutat Armata Roșie cu flori și ovații¹³.

Parada a început însotită de muzica unei fanfare militare. Infanteriștii germani au fost primii, iar uniformele impecabile și precizia pasului de defilare au atras comentarii admirative din partea spectatorilor. Raisa Širniuk a fost printre cei impresionați de ținuta lor militară și a observat că ofițerul lor comandant îi ținea aliniată, strigând „*Langsam, langsam, aber deutlich!*” („Încet, încet, dar ferm!”)¹⁴. Au urmat unități motorizate: motociclete cu ataș, camioane și camionete încărcate cu soldați, care tractau piese de artillerie. Tancurile au zăngănit, de asemenea, pe caldarâmul străzii. Pe măsură ce fiecare unitate trecea prin fața tribunei improvizate, era salutată scurt atât de Guderian, cât și de Krivoșein, care își petreceau restul timpului într-o conversație amicală.

În mod inevitabil, unii privitorii au făcut comparații între cele două armate care defilau. De exemplu, tancurile sovietice T-26 oarecum primitive contrastau destul de evident cu vehiculele mai moderne din Wehrmacht, mai ales atunci când unul dintre primele a derapat și a ieșit de pe drum nu departe de tribuna oficială¹⁵. Stanislav Mirețki a observat și alte diferențe: centurile sovietice erau din pânză groasă, pe când cele germane erau din piele, și în timp ce germanii foloseau camioane pentru a-și tracta artileria, Armata Roșie folosea cai „pipernici și urâți”, cu harnășamente de calitate inferioară¹⁶. Raisa Širniuk a fost de aceeași părere, menționând că soldații Armatei Roșii, „cu cizmele lor murdare, mantalele prăfuite și nerași”, lăsau o impresie destul de nefavorabilă prin comparație cu omologii germani¹⁷. Un alt martor ocular a tras o concluzie dură din aspectul sărăcăcios al infanteriei sovietice. Boris Akimov era obișnuit să vadă ofițeri polonezi elegant îmbrăcați, așa că l-au socat „sărăcia și neglijența” Armatei Roșii. Miroslav și murdăria soldaților sovietici l-au determinat să-și pună o întrebare mult mai profundă. „Ce fel de viață”, s-a întrebat el, „ne vor aduce?”¹⁸ Un răspuns a fost oferit când o doamnă în vîrstă și-a croit drum prin mulțime pentru a se apropiua cu lacrimi în ochi de soldații sovietici, murmurând „neamurile mele, băieții mei”. Spre uimirea privitorilor, ea a fost împinsă brutal de un soldat, care i-a strigat:

— Înapoi, femeie!¹⁹

În timp ce tehnica de luptă militară defila și viitorul era analizat, atenția mulțimii s-a îndreptat spre cer, unde două duzini de avioane de vânătoare din Luftwaffe au survolat tribuna oficială. Străduindu-se să se facă peste mugetele motoarelor lor, Guderian a strigat:

— Aș germani! Fabulosi!

— Noi avem mai buni! a răspuns Krivoșein, decis să nu se lasă impresionat de etalarea puterii aeriene germane²⁰.

După vreo patruzeci și cinci de minute, când parada s-a apropiat de sfârșit, Guderian, Krivoșein și ofițerii superiori din jurul lor s-au întors către catargul drapelului. Fanfara militară a început să cânte imnul național german, „Deutschland, Deutschland über alles”, ofițerii au salutat solemn, iar *Kriegsflagge* roșu ca săngele a fost coborât, pentru a fi înlocuit de roșul mai închis al ciocanului

și secerii sovietice. Fanfara a cântat apoi „Internaționala” – dezacordat, așa cum și-a reamintit un martor ocular²¹ – înainte ca Guderian și Krivoșein să-și strângă mâinile pentru ultima oară. După aceea generalul german s-a alăturat trupelor sale care au pornit spre vest, peste râul Bug, noua frontieră germano-sovietică. După cum și-a reamintit Krivoșein: „În cele din urmă parada s-a terminat”²².

În memoriile sale postbelice, fără îndoială perfect conștient de natura destul de compromițătoare a evenimentelor de la Brest, Krivoșein a subliniat în mod apăsat lipsa dorinței lui de a colabora cu Guderian și cu germanii, lăsând impresia că în tot acel timp „și-a stăpânit cu greu dezgustul”. El a pretins că le repartizase soldaților și diverse misiuni de întreținere, astfel încât doar un singur batalion participase la paradă, și a sugerat răutăcios că soldații și vehiculele lui Guderian se învârtiseră în cerc pe străzile lățuralenice pentru a părea că erau mai numeroși decât în realitate²³. În ciuda acestei reticențe ulterioare, adevăratele sentimente ale lui Krivoșein sunt dezvăluite poate de relatarea a doi reporteri de război germani care l-au vizitat în ziua următoare la cartierul său general de campanie din apropiere. Ei au remarcat că generalul de brigadă sovietic era foarte bine dispus, tratându-i pe cei doi cu un prânz fastuos și toastând atât pentru Hitler, cât și pentru Stalin, ca fiind „oameni din popor”. Când reporterii s-au pregătit de plecare, Krivoșein le-a dat chiar și adresa lui din Moscova și i-a invitat să-l viziteze „după victoria asupra Albionului capitalist”²⁴. Se pare că politica poate afecta în mod ciudat memoria oamenilor.

Deși mass-media sovietice nu par să fi menționat parada de la Brest, mașina de propagandă germană a exploatat-o din plin, descriind-o drept o „întâlnire la frontieră păcii”²⁵. Imagini filmate de tancuri și vehicule care vluau prin fața tribunei oficiale au fost incluse în jurnalele de știri săptămânale care au fost proiectate în toamna aceea în cinematografele din Reichul lui Hitler. Valoarea propagandistică a imaginilor a fost imensă, oferind o surprinzătoare confirmare vizuală a acordului germano-sovietic care fusese încheiat în luna precedentă. Ca și cum ar fi vrut să accentueze acest lucru, comentariul jurnalului de știri îi ironiza pe inamicii

Germaniei, declarând că întâlnirea cu sovieticii din Brest „stricase planurile ipocrite ale democrațiilor occidentale”²⁶.

Un reporter de știri german a mers chiar mai departe. Scriind în ziarul Partidului Nazist – *Völkischer Beobachter* –, Kurt Frowein a descris scena în termeni lirici: „ziua aspră de toamnă”, „ritmul în crescendo al șenilelor tancurilor”, omagiul adus orașului „capturat cu brațe germane... care era acum înapoiat proprietarilor săi de drept”. Pentru el, strângerea de mâna între Guderian și Krivoșein era „un simbol al apropierei prietenoase a două națiuni”, care anunța „că Germania și Rusia se unesc pentru a decide în comun soarta Europei de Est”²⁷. Frowein a avut dreptate în utilizarea hiperbolelor. Evenimentele din ziua aceea au însemnat o mutație politică atât de cutremurătoare, încât cuvintele lui ar fi fost de neconceput cu nici o lună în urmă.

Pentru cei care puseseră la inimă toate criticele și insultele pe care Uniunea Sovietică și Germania nazistă și le aruncaseră una celeilalte în ultimii sase ani, acestea erau într-adevăr zile ciudate. Parada de la Brest a demonstrat realitatea și actualitatea Pactului convenit cu o lună în urmă la Moscova, iar tancurile și soldații au înlocuit acum imaginile bărbătașilor zâmbitori din birourile pline cu fum de țigară ale Kremlinului. Așa cum au demonstrat evenimentele de la Brest, cele mai puternice dictaturi ale Europei – a căror dușmanie acerbă definise în mare parte anii 1930 – stăteau acum una lângă alta ca aliate, colaborând pentru cucerirea comună a vecinului comun.

Observatorii contemporani au fost consternați. Comuniștii din întreaga lume au șovăit înaintea acrobațiilor ideologice pe care erau săliți să le execute pe neașteptate, în timp ce mulți naziști au nutrit îndoieri profunde față de noul colaborator și aliat al țării. În Occident, neliniștea a fost profundă, ca și cum globul pământesc se clintise ușor de pe axa lui, iar vechile certitudini politice se dovediseră doar tranzitorii. Mulți s-au întrebat cum putuse avea loc această turnură neobișnuită a evenimentelor.

1

Elixirul diavolului

Cu o lună în urmă, pe 23 august 1939 imediat după amiază, două avioane Focke-Wulf Condor au ieșit din nori și au început să coboare spre aerodromul moscovit Hodinka. Avioanele – elegante și moderne, cu patru motoare – începuseră călătoria în după-amiază zilei anterioare, oprindu-se peste noapte în orașul Königsberg din estul Germaniei, înainte de a-și continua drumul către capitala sovietică. În fiecare dintre ele se aflau în jur de douăzeci de oficiali: consilieri, translatori, diplomați și fotografi. Delegația era condusă de Joachim von Ribbentrop, ministrul german de externe.

Pe când avioanele descriau cercuri deasupra aeroportului, pregătindu-se de aterizare, cei de la bord își treceau timpul pe cât puteau de bine. Zborul de la Königsberg durase cinci ore și mulți pasageri erau agitați. Îngâmfatul și pomposul Ribbentrop avusese o noapte destul de stresantă; preocupat de misiunea sa, examinase documente oficiale și făcuse o mulțime de însemnări¹. Alții erau mai relaxați. De pildă, Heinrich Hoffmann, fotograful lui Hitler, dormea după excesele din noaptea anterioară. Renumit ca băutor și bon viveur, el își câștigase porecla de „Reichssäufier”, sau „bețivul Reichului” și, respectându-și reputația, profitase de ocazia cazării în hotelul din Königsberg pentru a petrece o „seară veselă” într-un bar din apropiere. Trezit chiar înaintea aterizării, a fost încântat că „dormise ca un prunc” pe tot timpul zborului².

Majoritatea pasagerilor priveau aerodromul și orașul de dedesubt. Zborul continua să fie o experiență destul de nouă pentru toți și priveliștile văzute din văzduh puteau fi atât palpitante, cât și însărcinătoare. În plus, Moscova în sine avea un iz exotic. Capitala sovietică era îndepărtată geografic de tot ce știau cei mai